INGLIZ VA O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA INSONNING RUHIY-EMOTSIONAL HOLATLARI VERBALIZATSIYASI: QIYOSIY-SEMANTIK TAHLIL VA RAQAMLI KORPUS

VERBALIZATION OF HUMAN EMOTIONAL STATES IN ENGLISH AND UZBEK PROVERBS: A CONTRASTIVE SEMANTIC ANALYSIS AND A DIGITAL CORPUS

Sadiqova Gulmiraxon Mamirbekovna
Lingvistika (ingliz tili), 2-kurs magistranti
Turon Universiteti Andijon kompusi
gulmiraxonsadikova@mail.com

Anotatsiya: *Maqolada ingliz va o‘zbek xalq maqollarida insonning ruhiy-emotsional holatlari ifodalanishini qiyosiy-semantik o‘rganish uchun metodologik yondashuv taklif etiladi. Tadqiqotning maqsadi paremiologik birliklarni emotsional mazmun, obrazlilik, baholash xususiyati va pragmatik vazifa bo‘yicha belgilash hamda ularni raqamli korpusda tizimlashtirish mezonlarini ishlab chiqishdan iborat. Material sifatida ishonchli maqollar to‘plamlari va paremiologik lug‘atlardan tekshirilgan birliklarni tanlash ko‘zda tutiladi. Tavsiya etilgan metodologiya tavsifiy, qiyosiy, komponent-semantik va kontekstual tahlilni birlashtiradi. Har bir maqol uchun manba, emotsional kategoriya, obraz, pragmatik vazifa va boshqa tildagi ehtimoliy muqobil qayd etiladi. Maqolning asosiy hissasi — emotsional mazmun va semantik muqobillikni birgalikda tahlil qilishga mo‘ljallangan annotatsiya modelini taklif etishidir. Ushbu model keyinchalik korpus statistikasi bilan tekshirilishi va ingliz tilini o‘qitishda qo‘llanadigan maqollar to‘plamini yaratishda foydalanilishi mumkin. Empirik xulosalar korpus to‘liq shakllantirilib, barcha birliklar manbalar bilan tekshirilgandan keyingina chiqarilishi lozim.*

Kalit so‘zlar: *paremiologiya, xalq maqollari, emotsional semantika, verbalizatsiya, qiyosiy tahlil, lingvokulturologiya, raqamli korpus.*

Abstract: *This article proposes a methodological framework for the contrastive-semantic study of human emotional states expressed in English and Uzbek folk proverbs. The aim is to develop annotation criteria for paremiological units according to emotional meaning, imagery, evaluative function, and pragmatic use, and to organize the verified material in a digital corpus. The proposed dataset is to be compiled from reliable proverb collections and paremiological dictionaries. The methodology combines descriptive, contrastive, componential-semantic, and contextual analysis. Each entry will include a source, an emotional category, imagery, pragmatic function, and a possible equivalent in the other language. The article’s proposed contribution is an annotation model that examines emotional meaning and semantic equivalence together rather than relying on word-for-word translation. The model can later be tested against corpus statistics and used to develop proverb-based materials for English language teaching. Empirical claims about category*

frequency or cross-linguistic patterns should be made only after the corpus has been compiled, verified, and systematically analysed.

Keywords: *paremiology, folk proverbs, emotional semantics, verbalization, contrastive analysis, linguoculturology, digital corpus.*

Аннотация: *В статье предлагается методологическая модель сопоставительно-семантического изучения способов выражения эмоциональных состояний человека в английских и узбекских народных пословицах. Цель исследования — разработать критерии аннотирования паремиологических единиц с учётом эмоционального значения, образности, оценочной характеристики и прагматической функции, а также систематизировать проверенный материал в цифровом корпусе. Предполагается использовать надёжные сборники пословиц и паремиологические словари. Методология объединяет описательный, сопоставительный, компонентно-семантический и контекстуальный анализ. Для каждой пословицы планируется фиксировать источник, эмоциональную категорию, образ, прагматическую функцию и возможный эквивалент на другом языке. Предлагаемый вклад статьи заключается в модели аннотирования, позволяющей анализировать эмоциональное значение и семантическую эквивалентность в комплексе. Количественные выводы о частотности категорий и межъязыковых закономерностях могут быть сделаны только после формирования и проверки корпуса.*

Ключевые слова: *паремиология, народные пословицы, эмоциональная семантика, вербализация, сопоставительный анализ, лингвокультурология, цифровой корпус.*

KIRISH

Xalq maqollari avlodlar davomida shakllangan tajriba, ijtimoiy baho va madaniy tasavvurlarni ixcham hamda obrazli shaklda ifodalovchi paremiologik birliklardir. Ular insonning quvonch, qayg‘u, xavotir, g‘azab, umid va sabr kabi ruhiy-emotsional holatlariga bevosita yoki bilvosita ishora qilishi mumkin. Shu sababli maqollarni o‘rganish faqat ularning lug‘aviy ma’nosini izohlash bilan cheklanmay, obrazlilik, pragmatik vazifa va madaniy kontekstni ham hisobga olishni talab etadi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarni qiyoslashda so‘zma-so‘z tarjima bilan paremiologik muqobillikni farqlash muhim. Ikki maqol bir xil hayotiy xulosani ifodalashi mumkin, biroq ulardagi obrazlar, baholash darajasi yoki qo‘llanish vaziyati bir-biridan farq qilishi ehtimol. Demak, qiyosiy tahlil ko‘p mezonli bo‘lishi va har bir birlikning manbasi tekshirilishi lozim.

Maqolaning maqsadi ingliz va o‘zbek xalq maqollarida emotsional mazmunni qiyosiy o‘rganish uchun raqamli korpusga asoslangan tahlil modelini ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot savollari quyidagicha: (1) maqollar qanday emotsional kategoriyalar asosida tasniflanishi mumkin; (2) semantik va obrazli muqobillikni qanday mezonlar bilan tavsiflash mumkin; (3) ushbu mezonlarni raqamli korpusda qanday izchil qayd etish mumkin?

Maqolaning taklif etilayotgan yangiligi — emotsional kategoriya, obrazlilik, pragmatik vazifa va muqobillik darajasini bitta annotatsiya tizimida birlashtirishdir. Ushbu yangilikning avvalgi tadqiqotlardan farqi to‘liq adabiyotlar sharhi va real korpus materiallari asosida alohida tekshirilishi kerak.

Adabiyotlar sharhi

Paremiologiya xalq maqollari va boshqa barqaror hikmatli birliklarni o‘rganuvchi yo‘nalish bo‘lib, maqollarning shakli, ma’nosi, qo‘llanishi va madaniy vazifasini qamrab oladi. Taylor (1931) maqollarni alohida folklor va til hodisasi sifatida tizimli o‘rganishga asos solgan klassik ishlardan birini taqdim etadi. Mieder (2004) paremiologiyaning asosiy tushunchalari va tadqiqot yondashuvlarini umumlashtiradi.

Emotsional mazmunni tahlil qilishda konseptual metafora va madaniy model tushunchalari foydali nazariy asos bo‘la oladi. Lakoff va Johnson (1980) metaforani kundalik fikrlash va tushunishning muhim mexanizmi sifatida izohlaydi. Kövecses (2000) esa emotsiyalar til va madaniyat orqali qanday konseptuallashtirilishini ko‘rsatadi. Ushbu qarashlar maqollardagi obrazlarni faqat bezak elementi sifatida emas, balki mazmunni tashkil etuvchi semantik vosita sifatida tahlil qilishga yordam beradi.

Korpus lingvistikasi yondashuvi til materialini manba, belgi va qidiruv mezonlari bilan tizimlashtirish imkonini beradi. Biroq korpusning ishonchliligi material tanlash mezonlarining ochiqligi, takroriy variantlarni qayta hisoblamaslik, manbani aniq ko‘rsatish va annotatsiya qarorlarini izchil qo‘llashga bog‘liq. Shu bois ushbu maqolada empirik natijalar o‘rniga keyingi bosqichda tekshirilishi mumkin bo‘lgan metodologik model taklif qilinadi.

Materiallar va metodlar

Tadqiqot materiali sifatida ingliz va o‘zbek tillaridagi maqollarni qayd etuvchi ishonchli paremiologik lug‘atlar, nashr etilgan maqollar to‘plamlari va akademik manbalar tanlanadi. Har bir birlikning to‘liq shakli va ma’nosi kamida bitta ishonchli manba bilan tekshiriladi. Elektron saytlardan foydalanilganda sayt nomi, sahifa sarlavhasi, URL va murojaat sanasi qayd etiladi. Oddiy iboralar, aforizmlar va maqol maqomiga ega ekanligi tasdiqlanmagan birliklar alohida belgilanishi yoki korpusdan chiqarilishi kerak.

Tahlilda quyidagi usullar qo‘llanadi: tavsifiy tahlil — birliklarning xususiyatlarini qayd etish; qiyosiy tahlil — ikki tildagi birliklarni taqqoslash; komponent-semantik tahlil — umumiy va farqlovchi ma’no belgilarini aniqlash; kontekstual tahlil — maqolning qo‘llanish vaziyati va pragmatik vazifasini ko‘rib chiqish. Korpus yetarli hajmga yetgach, emotsional kategoriyalar bo‘yicha miqdoriy taqsimot ham hisoblanishi mumkin.

Tavsiya etiladigan annotatsiya maydonlari: ID; til; maqolning asl shakli; manba; izoh yoki gloss; emotsional asosiy kategoriya; ikkilamchi kategoriya; obraz yoki metafora; baholash xususiyati; pragmatik vazifa; boshqa tildagi ehtimoliy muqobil; muqobillik darajasi; annotatsiya izohi. Bir maqol bir nechta hissiy qatlamni ifodalashi mumkinligi sababli asosiy va ikkilamchi teglar ajratiladi.

Muqobillik uch darajada tavsiflanishi mumkin: to‘liq yoki yaqin semantik muqobillik — asosiy mazmun va pragmatik vazifa deyarli mos keladi; qisman muqobillik — umumiy xulosa o‘xshash, biroq obraz yoki baholash farqlanadi; funksional muqobillik — ifoda shakli

farqli bo‘lsa-da, ma’lum vaziyatda o‘xshash kommunikativ vazifani bajaradi. Bu darajalar operatsion ta’riflar sifatida belgilanib, bir nechta mustaqil annotator tomonidan sinovdan o‘tkazilishi mumkin.

Tahlil modeli va muhokama

Quyidagi inglizcha maqol korpus yozuvining qanday tuzilishini ko‘rsatish uchun namunaviy misol sifatida beriladi: “Every cloud has a silver lining.” Ushbu maqol odatda qiyinchilik ortidan ijobiy imkoniyat kelishi mumkinligi haqidagi umid mazmuni bilan izohlanadi. Dastlabki semantik yorliq sifatida “umid/dalda”, obraz maydoni sifatida “bulut–yorug‘lik”, pragmatik vazifa sifatida esa “tasalli berish yoki ruhlantirish” qayd etilishi mumkin. Biroq korpusga kiritishda maqol shakli va izohi ishonchli lug‘at orqali tasdiqlanishi, o‘zbekcha muqobil esa mustaqil manba asosida tanlanishi lozim.

Ushbu misol tadqiqot natijasi yoki ikki til o‘rtasida tayyor ekvivalent borligini isbotlamaydi; u faqat annotatsiya tartibini namoyish etadi. Xuddi shu tartib o‘zbek maqollariga ham qo‘llanadi. So‘ng ikki tildagi birliklar faqat hissiy kategoriya bo‘yicha emas, balki umumiy mazmun, obraz, pragmatik vazifa va manba ishonchliligi bo‘yicha qiyoslanadi.

Raqamli korpusning afzalligi shundaki, u bir xil birliklarni turli belgilar bo‘yicha izlash, qarorlarni qayta tekshirish va yangi maqollar qo‘shish imkonini beradi. Korpus hajmi va tanlangan manbalar aniq qayd etilsa, keyingi tadqiqotchilar natijalarni tekshirishi yoki boshqa material bilan taqqoslashi mumkin. Shu bilan birga, maqollarning tarixiy, hududiy va uslubiy variantlari mavjud bo‘lishi mumkin; ularni avtomatik ravishda bir xil birlik deb hisoblash to‘g‘ri emas.

Ta’limiy tatbiq sifatida korpusdan o‘quvchilar uchun emotsional kategoriya topish, maqol ma’nosini o‘z so‘zlari bilan izohlash, boshqa tildagi funksional muqobilni taklif qilish va obrazlar o‘rtasidagi farqni tushuntirish mashqlarini tuzish mumkin. Ushbu mashqlarning samaradorligi haqida xulosa chiqarish uchun alohida pedagogik sinov, oldingi va keyingi baholash hamda tegishli ruxsatlar zarur.

Xulosa

Maqolada ingliz va o‘zbek xalq maqollarida ruhiy-emotsional holatlarni ifodalashni qiyosiy-semantik o‘rganish uchun raqamli korpusga asoslangan metodologik model taklif qilindi. Model emotsional kategoriya, obrazlilik, baholash, pragmatik vazifa va semantik muqobillikni birgalikda qayd etishni nazarda tutadi. Uning amaliy qiymati maqollarni manbasi bilan tizimlashtirish, qiyosiy tahlilni takror tekshirish va o‘quv materiallarini shakllantirish imkoniyatida ko‘rinadi.

Keyingi bosqichda ishonchli manbalardan korpus tuzish, annotatsiya qo‘llanmasini sinash, ayrim birliklarni bir nechta annotator yordamida tekshirish va haqiqiy taqsimot natijalarini hisoblash zarur. Faqat shu jarayonlardan so‘ng emotsional kategoriyalarning chastotasi, ikki til o‘rtasidagi muntazam farqlar va taklif etilgan modelning ilmiy yangiligi haqida asoslangan xulosa berish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Kövecses, Z. (2000). Metaphor and Emotion: Language and Culture in the Expression of Emotions. Cambridge: Cambridge University Press.

2. Lakoff, G.,&Johnson, M. (1980). Metaphors We Live By. Chicago: University of Chicago Press.
3. Mieder, W. (2004). Proverbs: A Handbook. Westport, CT: Greenwood Press.
4. Taylor, A. (1931). The Proverb. Cambridge, MA: Harvard University Press.

Nashrga topshirishdan oldingi muhim eslatma

Ushbu hujjat ilmiy maqolaning tahrirlangan dastlabki loyihasidir, jurnalga topshirishga to‘liq tayyor empirik tadqiqot sifatida taqdim etilmasligi kerak. Hozircha haqiqiy korpus, tekshirilgan o‘zbekcha muqobillar, statistik natijalar va to‘liq adabiyotlar sharhi kiritilmagan. Muallifning OTM nomi, elektron pochtasi va ORCID ma’lumotlarini to‘ldiring. Maqsadli jurnalning aynan o‘z yo‘riqnomasi tekshirilishi shart: jurnallar shrift, hajm, annotatsiya tillari va havola uslubi bo‘yicha farq qiladi. Ayrim jurnallar AI vositalaridan foydalanishni oshkor qilishni ham talab qiladi; bunday talab bo‘lsa, jurnal qoidalariga muvofiq ochiqlik bilan qayd eting.